

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

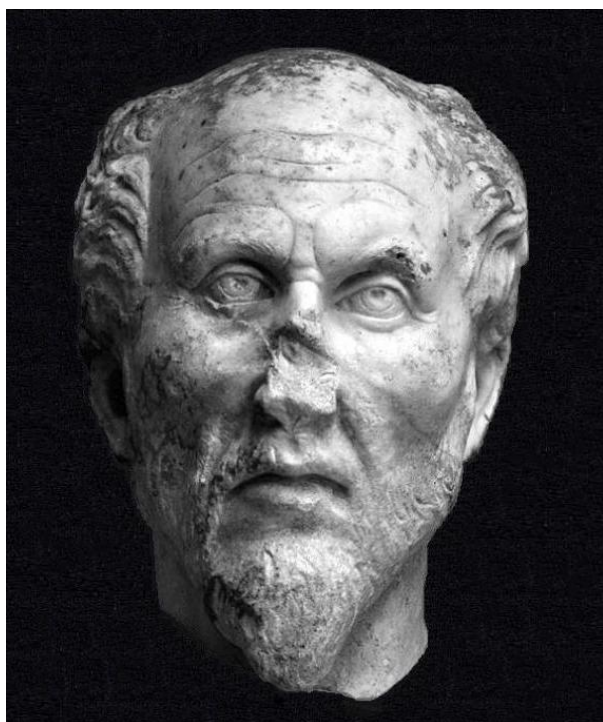

Simon József

Metafizika

6.1 lecke – 15 perc

**Az abszolútum problémája a hellénizmuskori görög filozófiában
Plótinosz: az első hiposztázis**

Plótinosz fejszobra
Róma, Museo Ostiense, Ostia Antica

Plótinosz (203-269) a hellénizmus korszakának legjelentősebb gondolkodója, fellépésétől számítjuk az újplatonizmus korszakát. Műveit tanítványa, Porphüriosz szerkesztésében ismerjük, aki 6 darab 9 részből álló egységet hoz létre. Az egyes, 9 részt tartalmazó egységek görög neve enneász, innen származik műveinek sztenderd címe: *Enneászok*, vagyis *Kilenceselek*.

Plótinosz tulajdonképpen a klasszikus athéni filozófia és az arab Avicenna közötti európai filozófiatörténet legnagyobb metafizikai gondolkodója. Az abszolútummal kapcsolatos

gondolatait az *Enneászok* utólag *A három eredendő valóságról* címmel ellátott fejezete alapján vizsgáljuk.

A szemelvények forrása:

Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről – válogatott írások*, ford. Horváth Judit és Perczel István, Bp. 1986, V. 1, 223-240 (*A három eredendő valóságról*)

Plótinosz egy hármas osztatú rendszerben bontja ki platonista metafizikáját, melyben a valóság értelmezésének az ismeretelméleti és metafizikai szála párhuzamosan fut egymással. *A három eredendő valóságról* című fejezet a platóni emlékezés-felejtés témáival indul.

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 223-224:

Vajon mi okozta, hogy a lelkek **megfeledkeztek** Istenatyjukról, és jóllehet **Annak** a világnak a részei és egészen öhozzá tartoznak, sem önmagukat, sem őt nem ismerik többé? A vakmerőség jelentette számukra a rossz kezdetét, a **keletkezés** és az első **másság**, végül pedig az, hogy Önmagukhoz akartak tartozni. Miután tehát előbukkantak, megőrültek függetlenségüknek, túlságosan is kihasználták, hogy kedvük szerint mozoghatnak, az ellenkező irányba iramodva a lehető legmesszebbre szakadtak **Onnan**, és immár nem is tudták, hogy Ott az ő hazájuk. [...] A lelkek tehát, miután sem az Istent, sem önmagukat nem látták többé, önmagukat semmibe vették, hiszen fogalmuk sem volt a származásukról, a többi dolgot kezdték tisztelni, és minden egyebet inkább csodáltak, mint saját magukat. Azoktól jöttek elragadtatásba, azokat szerették és azokon csüggték, miáltal a lehető legnagyobb mértékben elszakadtak mindattól, amitől tiszteletlenül elfordultak. Így tehát az itteni dolgok nagyra becsülése és önmaguk semmibe vevése volt az oka annak, hogy az Istenségről teljesen megfeledkeztek. Mert aki más után fut és mást csodál, már azzal is, hogy fut utána és csodálja, elismeri magáról, hogy rosszabb, mint az. Ha pedig önmagát a keletkező és elpusztuló dolgoknál rosszabbnak, sőt mindazok közül, amik számításba jönnek, a legértéktelebnek és leghalandóbbnak tartja, akkor az Istennek sem természetét, sem erejét fel nem foghatja elméjében.

Az abszolútum elfeledésével nem csak „Annak” ismerete zárul el az emberek előtt, hanem önmaguk ismeretét is. Egyelőre csak megállapítjuk, hogy felejtés számlájára írható a keletkezés és a másság a világban – ezen a ponton még nem vizsgáljuk azt meg, hogy hogyan adhatunk számot e metafizikai mozzanatokról, ahogy azt sem, hogy Plótinosz miért használ metaforikus nyelvet (Annak, Onnan) az abszolútumról szóló beszédben. Az abszolútumról elfeledkező lelkek „a többi dolgot

kezdték tisztelni”: több metafora (felejtés, mint az érzéki dolgoktól történő *elragadtatás*, azok *csodálata* és *szeretete*) is azt fejezi ki, hogy az érzékileg hozzáférhető dolgok megismerése nem képes metafizikai szempontból számot adni a materiális dolgok létezéséről. E metaforák a megismerésnek a megismerés tárgyától való függését állítják, amit Plótinosz megfordít: „*Mert aki más után fut és mást csodál, már azzal is, hogy fut utána és csodálja, elismeri magáról, hogy rosszabb, mint az.*” Plótinosz ezzel szemben a megismerőnek az ismerettárggyal szembeni metafizikai elsődlegességét vallja. Már e bevezető részben is sejthető, hogy az érzéki megismerés tárgyainak metafizikai értelmezése a megismerő lélek önreflexiójának függvénye lesz. A fejezet negatív, kritikai jellegű felvezetése után Plótinosz kísérletet tesz arra, hogy pozitív módon mutassa be a fizikai világ létezésének problémáját.

Az első hiposztázis: érzéki valóság tárgyai – lélek

A megismerés tárgyai függenek a megismerő lélektől, és nem fordítva. A megfogalmazás szinte Kantra emlékeztet: az organikus létszféra változásaiért felelős élet-elv és élettelen dolgok mozgásának meghatározott rendje azért jellemzi az érzékileg

hozzáférhető világot, mert megismerés vonatkozik rá. A megismerő felől azonban a világ struktúráját és rendjét biztosító vonatkozás éppenhogy eltávolítja a lelket e fizikai dolgoktól: „ő maga azonban más természetű lény”. A világ mozgástörvényei azért azonosak bármely fizikailag megvalósuló kauzális viszonyban, mert a lélek „helyezi bele” a világba ezen törvényszerűségeket. A világ változik és az a benne fellelhető dolgok keletkeznek és elpusztulnak: a lélek és a biológiai és a fizikai törvények örökkévalóak. Bármennyire is Kantra emlékeztetett az ismerettárgyak sajátosságainak a megismerés sajátosságából történő levezetése, Plótinosz megengedi azt, amit Kant éppenhogy el akar kerülni: a megismerő lélek kifejezetten metafizikai – és nem transzcendentálfilozófiai – értelemben vett elsődlegességét.

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 224-225:

Először is azt vegye fontolóra minden lélek, hogy ő alkotott meg minden élőlényt, életet lehelve beléjük, azokat is, amelyeket a föld, azokat is, amelyeket a tenger táplál, és a levegőben szárnyalókat, valamint az égben lakozókat, az isteni csillagokat is. Ő hozta létre a napot, ő ezt a nagy égboltot, ő rendezte el, ő forgatja meghatározott rend szerint, ő maga azonban más természetű lény, mint azok, amelyeket berendez, mozgat, életre kelt. Szükségképpen értékesebb náluk, mivel ezek keletkeznek és elpusztulnak aszerint, hogy ő elhagyja őket vagy éppen életet ad nekik. Ő maga viszont örökkévaló, hiszen „önmagát nem hagyja el”.

érzéki világ dolgai

mátság
x y z

azonosság

lélek

A lélek metafizikai elsődlegessége az anyagi világgal szemben totális: azzal, hogy minden törvényszerű azonosság alapját abban mutatjuk fel, hogy a fizikai világ a lélek megismerésének tárgya, teljesen megszűnik létezni a

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 225:

A lélek beléköltözésével méltóságot nyert, noha azelőtt halott test volt csupán, föld és víz, vagy inkább az anyag sötétsége, nem létező [...].

világ. A létezés az azonossághoz, a nem-létezés a mássághoz kötődik. A fizikai világ teljes ontológiája a lélek metafizikai értelmezésének függvénye.

Kérdések:

1. Hogyan értelmezi Plótinosz az érzékileg hozzáférhető világban fennálló rendet?
2. Létezik-e az érzékileg hozzáférhető világ a léleknek a világra vonatkozó megismerő viszonyulása nélkül?

Irodalom:

Bene László: *Plótinosz*, in: *Filozófia. Akadémiai kézikönyvek*, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 211-228.